היום נלמד בעזרת ה':

ערכין דף ו

תנא חדא עובד כוכבים שהתנדב: בברייתא אחת כתוב שגוי שהתנדב נדבה ל'בדק הבית' (של בית המקדש) מקבלים את הנדבה ממנו, ואילו בברייתא אחרת כתוב שלא מקבלים. סתירה!

תירוץ: **אמר ר' אילא אמר רבי יוחנן:** אין סתירה. הברייתא השנייה מדברת בתחילת בניית בית המקדש, אז לא מקבלים מהגויים נדבות בכדי לבנות את הבנין, מחשש שמא הם מתכוונים להרפות את ידי היהודים הבונים כדלעיל. (דהיינו שהיהודים יסמכו על הגויים, ואז הגויים יגרמו שהבית יבנה לאט, ובינתיים הם ילכו למלך לשכנע אותו שלא יסכים להם לבנות). אבל הברייתא הראשונה מדברת בסוף, דהיינו לאחר שהבנין כבר נבנה וצריך רק לחזק אותו, ואז אין חשש לקבל נדבה מהגויים.

דאמר רבי אסי: וכמו שאמר ר' אסי בשם רבי יוחנן שבתחילה אפילו מים ומלח אין מקבלין מהם, אבל בסוף לאחר שהבית כבר נבנה מקבלים מהם רק 'דבר שאינו מסויים' - כלומר שלא רואים אותו, כגון חומרי בנייה. אבל לא מקבלים מהם 'דבר מסויים' שכולם רואים אותו. כי זה גנאי לבית המקדש, ועוד כדי שהגויים לא יתפארו שהם תרמו את הדבר הזה. והגמרא מבארת –

שאלה: **היכי דמי 'דבר המסויים'?** תשובה: **אמר רב יוסף כגון אמה כליא עורב:** את גג בית המקדש ציפו בלוחות ברזל שהיו קבועים בהם מסמרים, כדי לסלק את העורבים שלא ישבו על הגג. כל לוח היה בגודל אמה על אמה.

קושיא: **מתיב רב יוסף "ואיגרת אל אסף שומר הפרדס אשר למלך" וגו':** בפסוק שם כתוב שנחמיה ביקש מהמלך שיכתוב לו איגרת אל שומר הפרדס, שיתן לו עצים לבנות את בית המקדש. והרי היה זה בתחילת הבנייה! תירוץ: **אמר ליה אביי:** מלך שונה מסתם גוי. כי כאשר המלכות מחליטה להיטיב, היא אינה חוזרת בה. וכמו שאמר שמואל 'אם המלכות אומרת שהיא תעקור הר, היא תעקור אותו ולא תחזור בה'!

*

אמר רב יהודה אמר רב – עובד כוכבים שהפריש תרומה מכריו: גוי שהפריש תרומה מהפירות שלו (מערימת ה'כרי'), בודקים אותו לשם מה הוא הפריש. אם הוא אומר 'בדעת ישראל הפרשתיה' כלומר שהיא תלך למקום שהולכת תרומת ישראל, נותנים את הפירות לכהן. אבל אם הוא לא אומר שכך היתה כוונתו, הפירות אסורים בהנאה והם טעונים גניזה עד שירקבו. והטעם, אנו חוששים שמא הוא התכוון להקדיש אותם לה', ובזמן הזה שאין לנו בית המקדש אין מה לעשות עם הפירות הקדושים.

קושיא: **מיתיבי. עובד כוכבים שהתנדב קורה:** לבית הכנסת, ועל הקורה היה כתוב שם ה'. בודקים את הגוי לשם מה הפריש את הקורה. אם אמר 'בדעת ישראל הפרשתיה' דהיינו כמו שישראל מפרישים, 'יגוד' = יחתוך את החלק של העץ שעליו כתוב השם ויגנוז את החתיכה, וישתמש בשאר הקורה לבית הכנסת. אבל אם הגוי לא מסביר את הנדבה שלו כנ"ל, הקורה טעונה גניזה כי אנו חוששים שמא התכוון להקדיש אותה. עד כאן הברייתא.

טעמא דשם כתוב עליה דבעיא גניזה, הא אין שם כתוב עליה לא בעיא גניזה! ומשמע שדוקא בגלל שכתוב שם על הקורה היא טעונה גניזה (כשהוא לא אומר שהתכוון כדעת ישראל), משום שאז מוכח לנו שהוא התכוון להקדיש, כי הוא כתב את השם של הקב"ה על הקורה. אבל אם לא כתוב עליה שם היא לא תיגנז! וקשה על רב יהודה שאמר שהפירות יגנזו, למרות ששם שאין לנו שום הוכחה שהוא התכוון להקדיש אותם.

תירוץ: **הוא הדין וכו':** באמת אפילו אם לא כתוב שם על הקורה צריך לגנוז אותה (כשהוא לא התנדב כדעת ישראל). והסיבה שהברייתא העמידה במקרה שכתוב שם על הקורה, כדי לחדש לנו שבמקרה שהוא אמר שהתנדב על דעת ישראל מותר להשתמש בקורה אפילו ש'שם' כתוב עליה, דהיינו שיחתוך את השם וישתמש בשאר הקורה. והטעם, משום ש'שם, שלא במקומו לאו קדוש' כלומר גם אם כתוב שם על חפץ, רק המקום שעליו כתוב השם קדוש, אבל שאר המקום שעליו לא כתוב השם אינו קדוש. ולכן יכול לחתוך את שאר הקורה ולהשתמש בה כי היא לא קדושה. וכמו שכתוב במשנה להלן –

דתנן 'היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה, הרי זה יגוד ויגנוז': וישתמש בשאר הכלי.

*

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה – האומר 'סלע זו לצדקה' מותר לשנותה: מותר לו לקחת את הכסף להשתמש בו לצרכיו, ולאחר זמן להחזיר את הכסף לצדקה.

סבור מינה לעצמו אין לאחר לא: הבינו בני הישיבה מדברי רב נחמן שדוקא מי שתרם את הכסף לצדקה יכול להשתמש בו בינתיים לעצמו, כי מסתבר שכשהוא תרם את הכסף היתה דעתו שאם הוא יצטרך את הכסף הוא יוכל לקחת ולהחזיר לאחר מכן. אבל אסור לו להלוות את הכסף לאחרים, כי על דעת זה הוא לא תרם את הכסף.

איתמר אמר רב אמי אמר רבי יוחנן – בין לעצמו בין לאחר: אבל רב אמי אמר לא כך, אלא מותר גם להלוות את הכסף לאחרים.

אמר רבי זעירא לא שנו אלא דאמר 'עלי', אבל אמר 'הרי זו' בעינא בעי למיתבה: כל זה דוקא אם כשהוא התנדב הוא אמר בלשון 'הרי עלי' (דהיינו 'הרי עלי מטבע סלע לצדקה'), שאז ההתחייבות מוטלת עליו להביא את המטבע, ואם היא תאבד הוא יצטרך להביא מטבע אחר. ולכן הוא יכול לקחת את המטבע הזו ולהביא במקומה מטבע אחר. אבל אם אמר 'הרי זו' (דהיינו 'הרי עלי מטבע זו לצדקה') שאז הוא התחייב להביא דוקא את המטבע הזו, ואם היא תאבד הוא פטור מלהביא מטבע אחרת, אם כן הוא לא יכול להשתמש במטבע הזו, כי המטבע עצמה נהייתה קדושה.

מתקיף לה רבא: אדרבה! איפכא מיסתברא! כשאמר 'הרי זו' הוא יכול להשתמש במטבע. כי ברגע שהוא משתמש בה הוא נעשה כמו שומר 'השולח יד' ומשתמש בפקדון שנתנו לו לשמור עליו. שמאותו הרגע שהוא שלח בו יד הפקדון נכנס לרשותו של השומר, והוא מתחייב לשלם עליו בכל מקרה, גם אם יגנב או יאבד. ומכיון שזה מועיל להקדש שהוא מתחייב באחריות, מותר לו להשתמש כדי שבכך הוא יתחייב באחריות. אבל כשאמר 'הרי עלי' שבכל מקרה הוא חייב באחריות, אסור לו להשתמש, כי אין בזה שום תועלת להקדש.

אלא לא שנא: ולכן מסיק רבא שאין הבדל בין המקרים, תמיד מותר לו להשתמש במטבע ולשלם מטבע אחר.

תניא כוותיה דרבא: יש ברייתא האומרת כמו רבא. הברייתא אומרת 'נדר צדקה ואין הקדש צדקה'. הגמרא מקשה: **מאי קאמר? לא נדר ולא הקדש צדקה?** הרי גם נדר וגם הקדש הם לא צדקה (כי הנודר כסף ואומר 'דמי עלי', הכסף הולך לבדק הבית). ומבארת: **אלא לאו הכי קאמר וכו':** אלא כוונת הברייתא לומר שבצדקה יש איסור של 'בל תאחר' כמו בנדר, אבל בצדקה אין איסור שימוש כמו בהקדש. כי דוקא בהקדש אסור להשתמש בחפץ שהוקדש, אבל בצדקה מותר להשתמש בכסף שנתרם לצדקה.

אמר רב כהנא: אמרתי את הדברים הללו לפני רב זביד מנהרדעא, והוא אמר לי – אתם למדתם את הדין הזה בצורה הזו. דהיינו, רב נחמן אמר מותר לשנות, רבי אמי פירש שמותר לשנות אפילו לצורך אחרים, ורבא פירש בין כשאמר הרי עלי ובין כשאמר הרי זו. אבל אנחנו למדנו אך כל זה במפורש מרב נחמן.

תנו רבנן. סלע זו לצדקה: האומר על מטבע סלע 'סלע זו לצדקה', עד שהמטבע לא הגיעה ליד הגבאי של הצדקה, מותר 'לשנות אותה' כלומר להשתמש בה ואחר כך לשלם מטבע אחרת. אבל לאחר שהיא כבר הגיעה ליד הגבאי, אסור לשנותה.

קושיא: **איני והא רבי ינאי יזיף ופרע:** רבי ינאי היה גבאי של הצדקה, והוא היה לווה מהכסף של צדקה לצרכיו ואחר כך מחזיר. והרי הכסף הזה כבר הגיע לידיו והוא עצמו הגבאי. ואחרי שהכסף הגיע לגבאי אסור לגעת בו! תירוץ: **שאני רבי ינאי, דניחא להו לעניים דכמה דמשהי מעשי ומייתי להו:** אצלו הדבר שונה. משום שהעניים מרוצים מכך שהוא לווה את הכסף, כי אז הוא מזרז את הציבור לתרום עוד כסף, באומרו שאין לו כסף לחלק לעניים. ובכך העניים רק מרויחים.

*

תנו רבנן. ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת, אסור לשנותה: להשתמש בה לדבר אחר.

סבר רבי חייא בר אבא: שאין הבדל האם רוצים לקחת את המנורה בשביל דבר הרשות או בשביל דבר מצוה, בכל מקרה אסור להוציא אותה מבית הכנסת. אמר לו רב אמי בשם רבי יוחנן שלדבר מצוה מותר לשנות את השימוש שלה. רב אמי מבאר את המקור לדבריו –

מדאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן וכו': גוי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת, עד 'שלא נשתקע שם בעליה' כלומר שאומרים זוהי המנורה שנדב הגוי פלוני, אסור לשנות אותה. בגלל שהגוי יצעק. אבל לאחר שנשתקע שם בעליה מותר לשנותה. כך אמר רבי יוחנן. ורבי מבאר –

למאי? איך מדובר שם? לצורך מה רוצים לשנות את המנורה? אם תאמר לדבר הרשות, מדוע רבי יוחנן צריך לדבר דוקא על גוי, הרי אפילו יהודי שהתנדב מנורה אסור לשנות אותה לדבר הרשות. אלא בהכרח מדובר לדבר מצוה. ורבי יוחנן דיבר דוקא על גוי, כי הגוי יצעק, אבל יהודי שלא יצעק מותר לשנות את המנורה לתשמיש אחר של מצוה. מכאן מוכח שלדעת רבי יוחנן מותר לשנות את המנורה שנתרמה לדבר מצוה.

שעזרק: מעשה בסוחר גוי בשם 'שעזרק', שהתנדב נר לבית הכנסת של רב יהודה, וחכם בשם 'רחבא' שינה אותו לדבר מצוה אחר. ורבא הקפיד על כך.

איכא דאמרי וכו': ויש אומרים שרבא הוא זה ששינה את הנר, ורחבא הקפיד על רבא. ויש אומרים שהחזנים של פומבדיתא עשו זאת, ורחבא ורבה הקפידו עליהם.

מאן דשנייה סבר: מי ששינה את הנר סבר, שמכיון שהגוי הזה סוחר ומסתובב בעיירות הוא לא מצוי בעיר לבוא ולראות האם הנר שלו נמצא בבית הכנסת. ומי שהקפיד סבר, שלפעמים קורה והוא מגיע ואז הוא יראה את הדבר.

משנה: הגוסס, והיוצא ליהרג, לא נידר ולא נערך: 'לא נידר' = אם אמר מישהו על אחד מהם 'דמיו עלי' הוא לא חייב לשלם להקדש את השווי שלו. וכן 'לא נערך' = אם אמר 'ערכו עלי' הוא לא חייב לשלם להקדש את הערך הקצוב של האיש.

ר' חנינא בן עקביא: חולק על יוצא ליהרג וסובר שהוא כן נערך, מפני שדמיו קצובים בלי קשר לשווי שלו. (ולכן למרות שאין לו שווי כי הוא עומד למות ואף אחד לא היה קונה אותו, אבל כל עוד הוא חי יש לו סכום של 'ערך' קצוב בפרשת ערכין).

רבי יוסי אומר נודר ומעריך ומקדיש. ואם הזיק חייב: בגמרא תתבאר דעתו.

גמרא: קושיא: **בשלמא גוסס:** מובן מדוע הוא לא נידר ולא נערך. הוא לא נידר, כי הוא יוצא ליהרג ואין לו שווי. וכן הוא לא נערך, בגלל שהוא לא 'בר העמדה והערכה' כלומר הוא לא יכול לעמוד על רגליו, ובפסוק כתוב שהאדם הנערך צריך לעמוד לפני הכהן

כאשר הכהן מעריך אותו. (אמנם אין צורך שהוא יעמוד בפועל אלא מספיק שהוא יכול לעמוד באופן עקרוני. ולכן תינוק או חיגר נערכים, אך גוסס לא. (תוס' סוטה כז,א)).

אלא יוצא ליהרג: אמנם מובן מדוע הוא לא נידר, כי גם לו אין שווי. אבל לא מובן מדוע הוא לא נערך? והרי הערך אינו תלוי בשווי שלו, אלא הוא סכום קצוב לפי מין וגיל.

תירוץ: **דתניא מנין (ש)היוצא ליהרג ואמר 'ערכי עלי' שלא אמר כלום? תלמוד לומר "כל חרם לא יִפָּדֶה":** ודורשים את הפסוק שמי שראוי ליהרג אי אפשר לפדות אותו, והיינו שאי אפשר להעריך אותו. הברייתא שואלת: **יכול אפילו קודם שנגמר דינו?** ומשיבה: **תלמוד לומר "מן האדם" ולא כל האדם:** ולכן אם עדיין לא נפסק דינו למיתה יש לו ערך.

קושיא: **ולרבי חנינא בן עקביא דאמר נערך מפני שדמיו קצובין, האי "כל חרם" מאי עביד ליה?** מה הוא דורש מהפסוק הזה? תירוץ: **לכדתניא. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר:** מצאנו שהמומתים בידי שמים, משלמים ממון והעונש מתכפר להם, שנאמר **"אם כופר יושת עליו, ונתן פדיון נפשו"**. והיינו אדם שהשור שלו הרג בן אדם, חייב מיתה בידי שמיים (כנאמר "השור יסקל וגם בעליו יומת"), אבל הוא משלם 'כופר' וזה מכפר עליו. הברייתא שואלת אולי גם החייבים מיתה 'בידי אדם', כלומר רשעים שנתחייבו מיתת בית דין, יכולים לתת כופר במקום למות? ומשיבה: **תלמוד לומר "כל חרם לא יפדה".**

ושואלת: **אין לי אלא 'מיתות חמורות' שלא ניתנה שגגתן לכפרה, 'מיתות קלות' שניתנה שגגתן לכפרה מנין?** אולי דוקא מי שחייב מיתה על עבירה כזו, שאם עשאה בשוגג אין לו כפרה עליה, כגון המקלל את אביו. ולכן אם עשאה במזיד אין לו אפשרות לשלם כופר כדי להתכפר ולהיפטר מהמיתה. אבל עבירה כזו שאם עשאה בשוגג יש לו כפרה, כגון המחלל שבת שחייב חטאת, אם עשאה במזיד תהיה לו כפרה על ידי הכופר! ומשיבה: **תלמוד לומר "כל חרם":** המילה "כל" באה לרבות אפילו בזה.

*

למדנו במשנה – רבי יוסי אומר נודר ומעריך כו':

קושיא: **ותנא קמא מי קאמר דלא?** האם תנא קמא אמר שהגוסס או יוצא ליהרג לא יכול לנדור ולהעריך אחרים, או להקדיש דבר? תנא קמא רק אמר שאי אפשר לנדור את דמיו של ההולך למות או להעריך אותו!

אלא בנודר ומעריך וכו': אלא באמת לכו"ע לנדור ולהעריך ולהקדיש אחרים, הוא יכול לעשות. וכל המחלוקת היא האם גוסס או היוצא ליהרג שהזיק חייב לשלם או לא. והגמרא מבארת –

במאי קמיפלגי? אמר רב יוסף במלוה על פה גובה מן היורשין קמיפלגי: הגוסס או יוצא ליהרג שהזיק ומת לפני שהעמידו אותו בדין על הנזק, בעצם הוא היה חייב לשלם על הנזק לפני שמת, והחוב הזה נחשב כמו 'הלוואה' כלומר כמו אדם שלווה כסף וחייב לשלם אותו למלווה. אלא שזה נחשב כהלוואה בעל פה. וב'מִלוה על פה' יש מחלוקת האם אפשר לגבות אותה מכסים משועבדים.

(*הרחבת הביאור*: הלוואה שניתנה בשטר, ולאחר מכן מכר הלווה קרקע, אם אין כסף ללווה לפרוע את החוב, המלווה גובה את הכסף מהקרקע שאצל הקונה. אבל אם ההלוואה ניתנה בעל פה ואינה כתובה בשטר, אי אפשר לגבות אותה מהקונים, כי להלוואה כזו אין פרסום והקונים לא יודעים להיזהר. היורשים של המת נחשבים כמו קונים שקנו ממנו את הקרקע).

לדעת תנא קמא מלוה על פה אינו גובה מן היורשים (והטעם כנ"ל). אבל לדעת רבי יוסי מלוה על פה גובה מן היורשין. [משום שהוא סובר 'שיעבודא דאורייתא' כלומר הקרקע של הלווה משועבדת להלוואה מהתורה. ולכן אפילו שהוא מכר אותה לאחר מכן, השיעבוד ממשיך לחול עליה. (עיין קידושין יג')].

ביאור אחר במחלוקת:

רבא אמר: לכולי עלמא' מלוה על פה אינו גובה מן היורשים. והמחלוקת היא האם מלוה הכתובה בתורה נחשבת ככתובה בשטר או לא. כלומר אדם שהזיק, התורה חייבה אותו לשלם את הנזק, ולכן לדעת רבי יוסי זה נחשב כאילו החוב שהוא חייב לשלם כתוב בשטר, וממילא הניזק יכול להוציא את הכסף מהקרקע של המזיק שעברה אל היורשים. ואילו לדעת ת"ק היא נחשבת כאינה ככתובה בשטר, ולכן אי אפשר להוציא את הכסף מהיורשים.